

Ђорђе Стојановић*

Институт за политичке студије, Београд

ПОЛИТИКЕ НАРАТИВНЕ КОНСТРУКЦИЈЕ БАЛКАНА И БАЛКАНИЗМА**

Сажетак

Централност питања Балкана се у последњих тридесет година, а и раније, неретко поистовећује са екстремним политичким контекстима – ратним сукобима. Најчешћа експликација таквог стања ствари, поред глобалних међународних политичких трендова/интервенција, се, једнострано и плитко види у наводно инхерентном агресивном национализму, историјски укореваном у и/или трансферованом преко радикализовања дистинкције трибалних/националних прошлости, те у лиминалном положају, маргинализованог и миноризованог, Балкана између Запада и Истока. Изгледа као да се Балкан налази у неком стању „замрзнутог”, никада окончаног или перпетуирајућег идентитетски профилисаног дезинтегрисања, насиља и антагонизама. Међутим, лиминалности у разумевању Балкана не мора да упућује на маргиналност и небитност, „балканске политичке глосе/схолије”, заправо, понајбоље и најјаче исказују преклапајуће дискурсе који га креирају и у којима се огледају. Да би се детектовани статус дискурзивне „лиминалне централности” што шире апсолвирао, овај рад ће бити подељен у два дела. У првом делу ће бити детаљније изложена позиција пост-колонијализма као парадигматске оптике за његову компрехензију/перципирање, али и за про-активно „превазилажење”/резистенцију. Други део ће деконструктивно супротставити разумевање Балкана као „објективизованог” ентитета Балканизма и Балкана као „текстуализоване” репрезентације Оријентализма и пост-колонијализма.

Кључне речи: Балкан, балканизација, Балканизам, Оријентализам, оријентализација, пост-колонијализам

* Електронска адреса аутора: djordje.stojanovic@ips.ac.rs

** Овај рад је настао у оквиру пројекта „Демократски и национални капацитети политичких институција Србије у процесу међународних интеграција“ (бр. 179009), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја.

УВОД

Без обзира на интензитет реформулисања/реконфигурирања смерова политике проширења Европске уније (ЕУ) после њеног напуштања од стране Уједињеног Краљевства, то јест на инсистирање на рапидним системским трансформацијама, доследном и стриктном поштовању сета предуслова за приступање ЕУ по питању механизма/инструмената маркетизације, демократизације и стабилизације, интегрисање и/или асимиловање оног дела Балкана који није део ЕУ је политички акт/потез/гест који се некако по себи намеће и чини политички „природним”, поготово када се узме у обзир да је тај сегмент Балкана „архипелаг” у ЕУ политичком „мору” и да у свим земљама постоји, мање или више, јасно артикулисана политичка воља за уједињењем. Међутим, оно што се на први поглед чини политички „природним”, „објективним” или „рационалним” је често значајно компликованије, неизвесније и подложно широким и разноврсним дебатама овог или оног ранга. На тој линији, читав је арсенал балканизујућих и/или балканских темата, стратегија, платформи или перспектива, то јест предрасуда, клишеа и стереотипа, опет у фази „галомирајуће”, на моменте сензационалистичке, политичке актуелизације/реактуелизације у односу на просветитељско-прогресивистичке диктате октроисаних матрица/процеса европеизације, испостављених/манifestованих не само као збир системских, већ и цивилизацијских, захтева.

Тако, када су границе у питању, Хрватска, која је чланица ЕУ, одбацује пресуду Арбитражног суда, и улази у отворени, може се слободно рећи, дипломатски рат са суседном Словенијом, још једном чланицом ЕУ, због наизглед рутинског одређивања граница унутар Пиранског/Савудријског залива које је подигнуто на ниво „бити или не бити” питања националног идентитета и суверенитета, док словеначки министар иностраних послова Карл Ерјавец (*Karl Erjavec*), признајући налазе истог суда, изјављује како се са Хрватском мора водити политика „чврсте руке” јер је то једини „језик” који разуме. Истовремено, Босна и Херцеговина, као и Црна Гора, тек треба да коначно утврде границе са Хрватском, док католици Хрвати у Босни и Херцеговини захтевају да се Дејтонски мировни споразум коригује, а потенцијална опција је, по угледу на православне Србе и њихову Републику Српску, додавање још једне, хрватске федералне јединице. Бакир Изетбеговић, члан колективног „председничког тела” Босне и Херцеговине и лидер муслиманских Бошњака, констатује како то није могуће без новог грађанског рата. Србија већ одавно не признаје самосталност Ко-

сова, те има не мали број нерешених граничних питања са Босном и Херцеговином и Хрватском, Грчка, поред граничних несугласица са Албанијом, не дозвољава улазак Македоније у НАТО и ЕУ под тим именом, док је Велика Албанија лајтмотив албанске, видљиве или невидљиве, про-националистичке политике.

Ово су само неки, можда и не најзначајнији, проблеми који карактеришу тренутну политичку ситуацију на Балкану, али су свакако више него илустративни за оно стање/контекст/ситуацију које је термину „балканизација”, то јест „балканизовање”, обезбедило место у неким од важнијих светских речника. Заиста, да ли је то нека „трансцендентна”, универзална и ахисторијска, значењска формула дата једном за свагда или је исфорсирана, манипулативна и темпорална; да ли је дестабилизујући Балкан нека непроменљива политичко-историјска констелација/„дијагноза” екстремно насилних антагонистичких конфронтација и фрагментација; нека специфична врста/класа спацијално детерминисане политике, попут оне која се одређује појмом „финландизације”; можда, резултат/исход латентне унутрашње логике касног капитализма/либералних демократија; консеквенца имобилне структуре менталитета; стратегијско имплодирање „мантре хетеропијске/атопијске стигматизације”, то јест министрелизације/само-егзотизовања и ауто-шовинизма/ауто-расизма; или је, пак, пре свега, колонијално-оријентални конструкт, текст, перформативни језички код или репрезентација *par excellence*?

Генеалогски посматрано лиминални/калеидоскопски Балкан, који је као нека кохерентна/прецизна гео-политичка/гео-геометријска целина врло тешко утврдљив, манифестује простор оптерећен читавим спектром опозитних идентитетских бинама/кодова: Запад/Исток, муслимани/хришћани, католици/православци, Хабзбуршка (Аустроугарска монархија)/Отоманско царство или капитализам/социјализам. То је лиминални простор интерсекције светова, континената и изузетно комплексних и трагичних историјских наслеђа, традиција и политика, где једно географско место/простор има више различитих симбола и назива, па је „више означитељ/име него прецизно фиксирано означено/територија”, где је све наизглед слично и испреплетано, а заправо различито и раздвојено парадоксално непремостивим, „симболички хипертрафикованим” нијансама и ситним културним напрелинама. У том смислу, намеће се питање: да ли је Балкан двосмислена политичко-културна, оријентализована стварност/ентитет или је опозитни политичко-културни троп/репрезентација, хипер-реални, језичко-фигуративни, симулакрумски и субординирани колонијални

репозиторијум/имагинаријум свега онога што просветитељска/модерна Европа јесте, а што би хтела да заборави, свега онога што просветитељска/модерна Европа јесте и што би хтела да потврди? Постоји ли „идеал-типски” балкански „барбаро-геније”, *homo balkanicus*, који ће политичко-културно ревитализовати/регенерисати Европу или ће акцелерирати њену политичко-културно декаденцију/дегенерацију? Једном речи: постоји ли политичко-културни не-балканизовани Балкан и да ли је могућа политичко-културна де-балканизација или ре-балканизација Балкана?

1. ПОСТ-МОДЕРНИЗАМ, ПОСТ-КОЛОНИЈАЛИЗАМ И СУБАЛТЕРНЕ СТУДИЈЕ

Колонијализам, са својом пре-капиталистичком и капиталистичком фазом, можемо одредити као, просторно и садржински, диференциране, социјално трауматизујуће, субмисивне праксе, бруталне силе и/или хегемоније, егзогеног успостављања/формирања колонија на империјалним територијама зарад трговине, производње или контроле природних ресурса; као праксе које подразумевају одређени експропријаторски политички поредак и административни апарат/механизам и које су повезане са експлоатацијом, анексијом или освајањем, те расном дискриминацијом индигене већине проистеклом на хегемонизујућим бинарним антиподима типа: сопство/другост, центар/периферија, супериорно/инфериорно, метропола/колонија, развијено/заостало или примитивно/цивилизовано.¹ Било би погрешно помислити да се модерни (нео-)колонијализам своди на пуко физичко контролисање туђих земаља и њима припадајућих добара овог или оног ранга, он, заправо, обухвата и радикално реструктурирање потчињених економија, у смислу индиректне зависности од економске композиције/приоритета „матичне” државе освајача, и конституисање компликованих двосмерних односа, протока људи и профита, између колонијалних сила и колонизованих земаља.²

Пост-колонијализам се, по Дереку Грегорију (*Derek Gregory*), „апокатастатично”, „увек изнова” позива на или разматра колонијалну прошлост, као што представља и критичку конфронтацију/опозицију истој, и тиме је неминовно повезан са амнезијском или носталгијском формом/варијететом успомена.³ Са једне

1) Shelley Walla, *Edward Said and the Writing of History*, Icon Books, Duxford, 2001, стр. 77.

2) Ania Loomba, *Colonialism/postcolonialism*, Routledge, New York, 2005, стр. 9.

3) Derek Gregory, *The Colonial Present: Afghanistan, Palestine, Iraq*, Blackwell Publishers Ltd, Oxford, 2004, стр. 9-11.

стране, често се заборављају технике и технологије путем којих су супресивне и, као по правилу, екстремно физички насилне метрополске културе фабриковале/фалсификовале/кодирале/репрезентовале колонијалне „тератогене-културе” и означавале их као бизарне, екстремне, „грангињолски” другачије или апсолутно страно „Друго”. Мада, ваљало би напоменути, да историјски посматрано постоји тенденција да се апсолутно Друго трансформише у доместификовано Друго зарад консолидације империјалног Ја.⁴ Са друге стране, евидентна је романтизована реминисценција, егзотизујућа пост-колонијална носталгија за модерношћу девастираним колонијалним културама, која у себи носи како тенденцију својеврсне петрификације/фетишизације намењене метрополској културној конзумацији, тако и далеко опаснију ревитализацију колонијалног духа, захтев за реконституисањем колонијалних прерогатива и моћи. Уколико се колонијална амнезија и носталгија укрсте са културом и моћи, како то предлаже Грегори,⁵ могуће је доћи до шаблона за детектовање модалитета сећања као релевантног/незаобилазног фактора у генерисању колонијалне садашњости (види Табелу 1).

Табела 1. Однос између сећања и колонијалне садашњости

	Колонијална амнезија	Колонијална носталгија
Култура	Деградација других култура као „Другог”	Идеализација других култура као „Другог”
Моћ	Насиље и потчињавање	Доминација и уважавање

Извор: Derek Gregory, *The Colonial Present: Afghanistan, Palestine, Iraq*, нав. дело.

За разлику од Хоми Бабе (*Homi Bhabha*), који своју критику империјалистичке заоставштине утемељује на инхерентној хибридној амбивалентности концепта пост-колонијалног „трећег-простора”,⁶ Едвард Саид (*Edward Said*), који је критички фокусиран на дискурзивне премисе артикулације, дезартикулације и реартикулације релације Окцидент-Оријент,⁷ и Гајатри Чакраворти Спивак (*Gayatri Chakravorty Spivak*), која своју критичку оптику базира на

4) Gayatri Chakravorty Spivak, “Three Women’s Texts and a Critique of Imperialism”, *Critical Inquiry*, 12(1), 1985, стр. 253.

5) Derek Gregory, *The Colonial Present: Afghanistan, Palestine, Iraq*, нав. дело, стр. 9.

6) Homi Bhabha, *The Location of Culture*, Routledge, New York, 1994.

7) Edward Said, *Orientalism*, Penguin Books, London, 2003 [1978].

комбиновању деридијанске деконструкцијске аналитике/методологије и текстуализованог/стратегизованог марксизма,⁸ су показали одређену резервисаност према појму пост-колонијалног. Саид због принципијелних системских/телеолошких/есхатолошких атрибута термина, а Спивак због већег степена инклузивности појма „субалтерни“.⁹ Појам „субалтерни“, наизменично са појмовима „субординирани“ и „инструментални“, је, попут „хегемоније“, од идеологије различитог културног транспоновања буржујских вредности у подразумеване градивне/генетске вредности друштва, први користио италијански марксиста Антонијо Грамши (*Antonio Gramsci*, 1891–1937) за детектовање нејединствених и неуједињених нехегемонијских група или класа, обележених фрагментираним и епизодичном историјом, које фунгирају само као савезници група које теже доминацији/хегемонији, са официјелном, једино валидном, историјом.¹⁰

У оквиру субалтерних студија појам се проширује на генерални квалитет субординације/обедијенције у друштвима Јужне Азије, додали бисмо Трећег Света, Јужне/Средње Америке, Африке или Оријента, али и Балкана,¹¹ без обзира да ли је манифестована преко класних, полних, старосних, религиозних или неких других елемената/квалитета.¹² Субалтерни/субмисивни се, дакле, могу одредити као хетерогени појам који покрива све оне пренебрегнуте, занемарене, инфериорне, минорне или маргинализоване, све оне нерепрезентоване и нерепрезентабилне, широко диверзификоване групе изложене опресији незаинтересованих, апатичних, „ноншалантних“ и равнодушних доминатора, њихових дискурса/наратива и концептуалних категорија. Субалтерни не представљају суверени/аутономни политички субјект који располаже способ-

8) Gayatri Chakravorty Spivak, *A Critique of Postcolonial Reason: Toward a History of the Vanishing Present*, Harvard University Press, Cambridge, 1999.

9) Bill Ashcroft, Gareth Griffiths, Helen Tiffin, *The Empire Writes Back: Theory and Practice in Post-colonial Literatures*, Routledge, London, 2002 [1989], стр. 198.

10) Quentin Hoare, Geoffrey Nowell Smith, „Preface”, in: *Selections from the Prison Notebooks of Antonio Gramsci* (eds. Quentin Hoare, Geoffrey Nowell Smith), International Publishers, New York, (1991 [1971]), стр. ix-xvii/

11) Наравно, пост-колонијализам означава перманентни и ендогени и егзогени империјални процес директне репресије или индиректне супресије, најфреквентније и једног и другог, који захвата широк спектар различитих друштава, њихових институција и дискурзивних пракси, и који делујући на групе или друштва не може правилно бити изражен преко класификације на „Први”, „Други” или „Трећи”, чак и „Четврти” свет (George Manuel, *The Fourth World: An Indian Reality*, Free Press, New York, 1974), нити преко, једнако неадекватног/погрешног/манипулативног квалитатива економске „неразвијености”.

12) Ranajit Guha, „On Some Aspects of the Historiography of Colonial India” in: *Selected Subaltern Studies* (eds. Ranajit Guha, Gayatri Chakravorty Spivak), Oxford University Press, Oxford, 1988, стр. 35.

ношћу контролисања властите судбине, њихова хетерономна политичка воља је фалсификована супериорним дискурсом национализма елита, то јест мета-наративом буржујског националног ослобођења/независности, она, заправо, представља његов ефект. Примарни фокус је игнорисање социјално-симболичке праксе субалтерних у доминирајућем колонијалном дискурсу, на начин да детектовање/дешифровање алгорита инструментализованог субалтерног субјекта повлачи за собом и детектовање/дешифровање партикуларних облика отпора. Ради се о флуидној и поливалентној „ортодоксији” субалтерног идентитета чије се отпор, ипак, налази у само-конструисању ван граница прописаног/дозвољеног организованог отпора и осећаја претпостављених организационих капацитета или организибилитета. Додајмо овоме, теорија промене као место функционалне инверзије знакових система је најзаоштренији могући теоретски модалитет читања, схваћеног попут активне трансакције између прошлости и будућности, што, заправо, отвара могућност ангажмана/делања. Стога, трансакционо читање није редукција/деградирање стварног живота, перципираног као мреже концепта/тропа социјалних текстова, на пуне странице у књигама.¹³

Ergo, питање свих питања је „да ли субалтерни могу говорити”, то јест „да ли субалтерни могу пружити отпор”. Понуђени теоретски одговор Гајатри Чакраворти Спивак је да у колонијалној ситуацији/контексту, где су њихови политички/дискурзивни/наративни идентитети детерминисани системом политичке и економске репрезентације, немају историју и да је то једноставно немогуће, па је сва одговорност пребачена на ангажман пост-колонијалних интелектуалца.¹⁴ Међутим, овде се ради о специфичној варијанти стратегијског, нетеоретског или неуниверзалистичког про-марксистичког есенцијализма амалгамираног са деконструктивистичким ишчитавањем проблема.¹⁵ Иако генеричко/есенцијалистичко/супстанцијалистичко означавање субалтерне позиције представља недостатак, због редукционизма и ригидности (чак и онда када

13) Gayatri Chakravorty Spivak, *In Other Worlds: Essays in Cultural Politics*, Methuen, New York, 1987, стр. 198.

14) Gayatri Chakravorty Spivak, “Can the Subaltern Speak?” in: *Marxism and the Interpretation of Culture* (eds. Cary Nelson, Lawrence Grossberg), University of Illinois Press, Chicago, 1988, стр. 283, 287, 308; Stephen Morton, *Gayatri Chakravorty Spivak*, Routledge, London, 2003, стр. 67; Ania Loomba, *Colonialism/postcolonialism*, нав. дело, стр: 192-204; и Bill Ashcroft, Gareth Griffiths, Helen Tiffin, *Postcolonial Studies: The Key Concepts*, 3rd edition. Routledge, London, 2013, стр. 246.

15) Gayatri Chakravorty Spivak, *The post-colonial critic: Interviews, Strategies, Dialogues*, Routledge, New York, 1990, стр. 1-17; и Gayatri Chakravorty Spivak, *Outside in the Teaching Machine*, Routledge, London, (2009 [1993]), стр. 1-27.

је у питању марксистичка парадигма, која колонијалну експлоатацију критикује из позиције универзализовања европског искуства), његова стратегијска употреба га чини погодним средством/механизмом за заузимање одређених прогресивних и оснажујућих позиција у политичко-интелектуалном пољу колизија и аргуменација са опресивном империјалном моћи и хомогенизујућим глобалистичким снагама. Инсистирање на тексту аутентичности може бити круцијални призив за многобројна инфериоризована и субординирана друштва/културе у смислу ваљанијег постојања и само-препознавања, али есенцијализовање расе/етничитета/групе, опет, води ка социјалној конзервацији/препарацији, ка рестриктивно-реакционарној опструкцији покушаја да се промени друштвено-политички хибриднизовани *status quo*.

Не заборавимо, притом, да пре-колонијална историја не досеже своју идеализовану/идиличну „аутентичност”, јер је као по правилу произведена менталитетско-когнитивна инсталација дисциплинујућег колонијалног паноптикума. Мапирање аутентичности повратком на псеудо-нетакуто примордијално/архетипско, нативистички романтизовано, оригинално стање је неизбежно пропуштено кроз читав низ колонијалних културних филтера, софтвера и захтева. То никако не значи да пост-колонијалност апстрахује/поништава колонијалну историју, она са њом гаји специфичан тангентни однос по коме се историјски валидне тврдње, у вези политичке, идеолошке, војне или економске еманципације или опресије, не могу реализовати у било ком простору. Наиме, не ради се о открићу историјских постамената, већ о лиминалној зони „катахрестичне реинскрипције”, зони инверзије, измештања и присвајања/„реокупирања” колонијалног апаратуса вредносног кодирања.¹⁶

Колонијална хибридноост/хибридизација, за разлику од пост-просветитељске социјалне ситуације колонијалног центра, који је једнак преваленцији европске центрипеталности у конституисању мета-наратива Историје, где моћ мора бити аутоматски видљива и докучива, па „део” репрезентујући „целину” јесте „целина”, почива на претпоставци дискриминаторне праксе колонијалне власти, рејекцији компактности колективитета, где колонизаторски део парадоксално репрезентује колонизовану целину преко вертикалне/корените разлике.¹⁷ Колонијална моћ се не генерише мултипликовањем/клонирањем него мутирањем/варирањем, ревалориза-

16) Gyan Prakash, “Postcolonial Criticism and Indian Historiography”, *Social Text*, 31/32, 1992, стр. 8; и Gayatri Chakravorty Spivak, *Outside in the Teaching Machine*, нав. дело, стр. 206.

17) Homi Bhabha, “Signs Taken for Wonders: Questions of Ambivalence and Authority under a Tree outside Delhi, May 1817”, *Critical Inquiry*, 12(1), 1985, стр. 154-155.

ција колонијалног идентитета се реализује преко итерације његових диференцирајућих ефеката и потенцијала, он није само миметички/репетитивни већ и дискриминаторни процес. Насупрот покушаја артифицијалног, фалсификованог или симулираног еквилибријума колонијалне хибридности/синкретизма иницираног од стране доминатора, јер репертоар есенцијализма колонизатора никада није до краја „есенцијализован”, амбивалентност хибридности/синкретизма може послужити не само за интелектуално „провоцирање” стабилности Западних/алохтоних идеја, поставки и ставова преко декодирања/реинтерпретирања, чији је кључ за дешифровање у индигеним/алохтоним/вернакуларним идејама, поставкама и ставовима, већ и за потенцирање разлика или за потпуну негацију/одбацивање могућности њиховог превазилажења. Хибридизација, на страни колонизаторског дискурса, перпетуира различитост зарад неостваривог идеала „репрезентационе идентичности”, она није само неостварива/трауматична/„шизофрена” позиција ускраћеног колонијалног субјекта, оног који има „црну кожу” и „белу маску”,¹⁸ већ и модус функционисања/испољавања дезавуисане перфекције колонијалне власти и, као таква, „наративна фрактура/непоследност” која профилише тип, форму и ритам отпора.

За неке ауторе,¹⁹ пост-колонијализам представља продукт/„меандар“/изданак пост-модернизма у контексту Трећег света, јер је, као и пост-модернизам, супсумиран „културном логиком” касног капитализма.²⁰ *Ergo*, пост-колонијализам је интегрисан са пост-структуралистичком/пост-модернистичком реториком (квази?) децентрираног субјекта Првог света и, декларативно, фрагментираним вернакуларним/локалним, али у крајњем исходу, сличним универзалистичким аспирацијама и епистемолошким сумпцијама. За Квамеа Ентонија Апију (*Kwame Anthony Appiah*), префикс „пост” у појму „пост-колонијализам” се не поклапа са оним у појму „пост-модернизам”, јер он заправо указује на својеврсни ангажман чишћења, детоксикације колонијализмом контаминираног просто-

18) Frantz Fanon, *Black Skin, White Masks*, Pluto Press, London, (2008 [1952]).

19) Aijaz Ahmad, “Jameson’s Rhetoric of Otherness and the National Allegory”, *Social Text*, 17, 1987, стр. 3-25.; Aijaz Ahmad, “The Politics of Literary Postcoloniality”, *Race & Class*, 36(3), 1995, стр 1; Arif Dirlik, “The Postcolonial Aura: Third World Criticism in the Age of Global Capitalism”, *Critical Inquiry*, 20(2), 1994, стр. 341, 342, 348; и Arif Dirlik, *The Postcolonial Aura: Third World Criticism in the Age of Global Capitalism*, Westview Press, 1998, стр. viii. О постмодернизму у друштвеним наукама више види у: Ђорђе Стојановић, „Трактат о постмодернизму, друштву и политици: Quaecumque ab X dicta essent, commentitia esse.“ *Српска политичка мисао*, вол. 41, бр. 3, 2013, стр. 11-56, и Ђорђе Стојановић, „Постмодернизам у друштвеним наукама: стање парадигме.“ *Српска политичка мисао* (посебно издање), бр. 3, 2016, стр. 5-37.

20) Fredric Jameson, *Postmodernism, or, the Cultural Logic of Late Capitalism*, London, Verso, 1991.

ра, на активност која пре може бити окарактерисана као пост-реалистичка, пост/анти-нативистичка (пост/анти-нативист) и/или транснационална/пост-националистичка, него као стратегија националне пост-модернизације, као политика пост-модернизације пост-колонијалног језика/текста.²¹ Пост-колонијалност је скрипт вестернализоване, компрадорске интелигенције (писаца и мислилаца) који, попут механизма за перпетуирање другости, посредују у трговини културним добрима између западног капиталистичког центра и периферије. Такав став, због нестанка контекста у коме квалификатив компрадор има значаја, коригује Ариф Дирлик (*Arif Dirlik*) тврдњом да је пост-колонијалност скрипт интелигенције глобалног капитализма.²² У игри више није носталгична рекламација националног уникума, повратак националној лојалности, већ класно само-освешћавање преко формулисања отпора и критиковања идеологије и система који су је и генерисали/продуковали.

Генерално посматрано, требало би бити скептичан/резервисан према неизбежној, задатој или ригидној парадигматској сепарацији на марксистичку визуру Трећег света и пост-модернистичку визуру Првог света, као и према схватању да пост-модернизам нужно подразумева потпуну историографску дискрепанцу/раскид са модернистичком епохом. Уколико није ексклузивна филозофска матрица/код, пост-модернизам сугерише узајамно репозиционирање, реформулисање, реорганизовање и реконфигурисање локалног и глобалног плана, потребу за новом интелектуалном диоптријом и/или оруђем за разумевања света.²³ Пренагљено/ауторитарно, априорно приписивање анти-марксизма пост-колонијализму, само због повезаности са пост-модернизмом, значи пренебрегнути чињеницу да и сам марксизам није неки чврсти концептуални калуп, тотализујуће знање, којим се форматизују и исказују друштвене стварности, већ да су питања повезана са идеологијом, структуром, конфликтима и историјским променама (ре)дискутована, (ре)реконфигурисана и (ре)дефинисана као контингентна/акцидентална, то јест да на нивоу фундаменталне политичке усмерености постоји, ако не директни, а оно свакако индиректни, континуитет између марксистичке и постмодернистичке позиције.²⁴ Без обзира на сву негативну фокусираност на просветитељски модер-

21) Kwame Anthony Appiah, "Is the Post- in Postmodernism the Post- in Postcolonial?" *Critical Inquiry*, 17(2), 1991, стр. 348-352.

22) Arif Dirlik, "The Postcolonial Aura: Third World Criticism in the Age of Global Capitalism", нав. дело, стр. 356.

23) Ania Loomba, *Colonialism/postcolonialis*, нав. дело, стр. 209.

24) Kalpana Seshadori-Crooks, "At the Margins of Postcolonial Studies", *A Review of International English Literature*, 26(3), 1995, стр. 65.

низам, за Спивак, пост-модернизам, ипак, репродукује модерност у другом контексту, он је нео-колонијалан *per se*, то јест нека врста стабилизације нео-колонијалних интерпретација преко инверзног понављања модерности.²⁵

С обзиром на чињеницу да широко прихватање концепта „пост-колонијално” коинцидира са облитерацијом парадигме „Трећег света”, не можемо сматрати да је његова примарна функција била покривање термилошког вакуума, „концептуалне” табуле разе, у односној сфери друштвених студија/анализа. Селективно апсорбујући импулсе пост-модернизма/пост-модерности, пост-колонијализам/пост-колонијалност у себи спаја два међусобно компетитивна жанра „пост” размишљања, што ће увелико допринети унутрашњим тензијама, недореченостима, евазивности и апструзности самог концепта. Са једне стране, пост-колонијализам представља интелектуалну супституцију анахроних филозофских, социјалних, политичких или културних дискурса, трансгресију анти-колонијалних националистичких наратива, обрнутог Оријентализма, који, као по правилу, апсурдно завршавају у призивању Разума и Прогреса институционализованих од стране колонијализма, док са друге стране пост-колонијално има симплификовану хронолошку димензију периода који долази после колонијализма, то јест анти-колонијалног буђења, де-колонизујуће националистичке борбе, Трећег света.²⁶ По Грејему Хагену (*Graham Huggan*), пост-колонијализам представља политику/режим вредности заснован на кластеру инкохерентних, лабавих опозиционих пракси утемељених на екстремно еклектичној методологији културног „револта” и естетици углавном текстуализованог, делимично локализованог/децентрираног отпора, који је антитетичан глобалним процесима комодификације, док се постколонијалност односи на тржишно оријентисани систем симболичке и материјалне размене, где и језик отпора може бити изманипулисан, трошен и, наново, конзумиран, то је механизам за регулисање вредности у оквиру система робне размене високог капитализма.²⁷ Делимична сличност са неким значењима појмова пост-модернизам и пост-модерност је очигледна.

Инсистирати на томе да је „пост” несуспектибилно „после”, секвенцијално надовезивање на прошлост, али и претхођење бу-

25) Gayatri Chakravorty Spivak, *In Other Worlds: Essays in Cultural Politics*, нав. дело, стр. 169; и Gayatri Chakravorty Spivak, *A Critique of Postcolonial Reason: Toward a History of the Vanishing Present*, нав. дело, стр. 320.

26) Ella Shohat, “Notes on the Post-Colonial”, *Social Text*, 31/32, 1992, стр. 101-102.

27) Graham Huggan, *The Postcolonial Exotic: Marketing the Margins*, Routledge, London, 2001, стр. 6.

дућности, значило би одузети свим „постовима” лиминални контекстациони и метаморфозирајући „између” простор на границама само наизглед нечега потпуно ампутираног као сингуларног, монолитног и хомогенизованог, јер наша садашњица се пре показује као дисконтинуитет него као потпуни раскид са прошлошћу и будућношћу. Ради се о негацији/репулзији идеје темпоралне линеарности, то јест фундационализма и есенцијализма телеолошки постављених историјских наратива, у корист многостраних и конфликтних, те паралелних наративних пандана. У том смислу, пост-колонијалност мање означава субјективитет који је временски сукцесор колонијалног искуства, који долази после колонијалне ере, колико означава револтирани/биполаризовани субјективитет који је дијаметрално супротан опресивним/драстичним, то јест империјализујућим/колонизујућим, дискурсима и праксама.²⁸

По Гијану Пракашу (*Gyan Prakash*), инсистирање на хетерогености колонијалних историја се погрешно меша са постмодерним пастишом. Наиме, постколонијални критицизам хетерогеност не лоцира у глорификовању плуривокалности/полифоничности и мултиплицитета децентрираног субјекта, већ на ниво хетерогености колонијалне моћи у односу према властитим фундационим опозицијама.²⁹ Он констатује да Субалтерне студије/постколонијални критицизам своју снагу црпе из катахрестичне дискурзивне микстуре модерног Запада и Индије, марксизма, пост-структурализма, Грамшија и Фукоа, архивских истраживања и текстуалног критицизма, где се у процесу комбиновања сваки побројани наративни ракурс/компонента донекле мења и где се конституишући акт превођења, што је најважнији моменат у дефинисању Субалтерних студија, одвија како на линији/релацији споља-изнутра и изнутра-споља, тако и на унутра „између” редова.³⁰ Дакле, било би крајње погрешно издвојити неку партикуларну перспективу/приступ/парадигму као ексклузивну и онипотентну аналитичку, епистемолошку, етичку или политичку тачку ослонца репрезентације пост-колонијалности, као што би било погрешно помислити како је сваки ракурс по аутоматизму сукобљен са свим осталима. Оваква некомпактност или нехомогеност може да се схвати као

28) Jorge Klor de Alva, “The Postcolonization of the (Latin) American Experience: A Reconsideration of Colonialism”, in: *After Colonialism: Imperial Histories and Postcolonial Displacements* (ed. Gyan Prakash), Princeton University Press, Princeton, 1995, стр. 245.

29) Gyan Prakash, “Postcolonial Criticism and Indian Historiography”, нав. дело, стр. 15-16.

30) Gyan Prakash, “Subaltern Studies as Postcolonial Criticism”, *The American Historical Review*, 99(5), 1994, стр. 1490; упореди са Stephen Slemon, “The Scramble for Postcolonialism”, in: *De-scribing Empire: Post-colonialism and Textuality* (eds. Chris Tiffin, Alan Lawso), Routledge, London, 1994, стр. 16-17 и са Couze Venn, *Occidentalism: Modernity and Subjectivity*. Sage Publications, London, 2000, стр. 45-47.

тенденциозни израз потребе за профилаксом пост-колонијалног идејног простора од колонијализма као дискурзивног апаратуса/ протокола за инжењеринг статуса субјекта „осуђеног” на одређене фиксирани типове субмисивне презентације. Међутим, без обзира колико комплексност, мулти-димензијалност/мулти-дисциплинарност и изнијансираност биле успешне пост-колонијалне дискурзивне стратегије, оне свакако повлаче за собом и проблеме/конфузације који се тичу одређења садржаја, обима и степена важности пост-колонијалних студија.

Summa summarum, право питање је, дакле, културно-транслаторне природе: да ли су субалтерни уопште чути и ако су чути да ли су саслушани/схваћени, да ли су, заправо, преведени на прави начин, да ли ограничавајући дискурс Запада има довољно пропустљиве комуникационо-интерпретативне мембране за интеракцију са другачије кодираним културама?³¹ Да ли је у оптицају хомолингвална или хетеролингвална транслаторна стратегија/ ситуација/политика?³² Заиста, на трагу овога рада, да ли је икада академска сцена покушала/дозволила могућност да се културна/ друштвена/политичка фузионо-фисиона енергија Балканских дискурса/наратива апсолвира из позиције њихових ауто-артикулисаних и плуралних културних/друштвених/политичких граматика, из генуинитетне балканске мреже перспектива, објашњења, симбола, текстова, аргумената, идентитета и констатација (трансформабилних и трансферабилних) свакидашњих пракса и рутина, нелимитираних неким спољним категоријама предефинисаног и монолошког евроцентричног начина, простора и времена евалуације? Заправо, да ли је могуће замислити текстуално-културну ситуацију у којој је метафоричко-алегоријски однос између тропа Европе и тропа Балкана тангенцијална трансмисија, на начин да је додирна тачка, то јест сам додир, благо, веома мало или квантно одређење смисла оригиналом, а већи део превођење тога суптилног контакта његово слободно/бесконечно „балканско-језичко” распакивање, уписивање, ишчитавање и (ре)конституисање?³³ Да ли је могуће замислити ситуацију у којој је лиминални/хибридни Балкан конститутивни текст „рашчаране” Европе, оне без нео/пост-колонијалних културних императива, диктата и уцена?

31) Види Jay Maggio, “Can the Subaltern Be Heard?: Political Theory, Translation, Representation, and Gayatri Chakravorty Spivak”, *Alternatives: Global, Local, Political*, 32(4), 2007, стр. 419-433.

32) Види Naoki Sakai, *Translation and Subjectivity: On Japan and Cultural Nationalism*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1997.

33) Walter Benjamin, *Selected Writings*, volume 1, 1913-1926, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, 2002, стр 261.

2. БАЛКАНСКЕ ДИСКУРЗИВНО-НАРАТИВНЕ КОНСТЕЛАЦИЈЕ: ОД ОРИЈЕНТАЛИЗМА ДО ПОСТ-КОЛОНИЈАЛИЗМА

Пре свега, требало би напоменути нека изузетно релевантна разматрања Накија Сакаија (*Naki Sakai*) које се тичу самог разумевања универзалности и партикуларности концепта Запада. Дакле, стање модерности се априорно контрастира своје историјском антецеденсу – стању немодерности/премодерности, и тај упарени/дуални модалитет „онтичке” дискрепанције чини дискурзивну формулу за превођење историјских квалификатива у геополитичку варијанту и *vice versa*: модерни Запад је контрапозициониран премодерном не-Западу.³⁴ Оваква поставка не сигнализира да се Запад никад није налазио у фази премодерности, то јест да не-Запад никада неће бити модернизован, она једноставно искључује могућност симултане бинарне егзистенције опозиције премодерног Запада и модерног не-Запада. Просторна перцепција модерности на линији географске дивергенције Запад/не-Запад ничим није оправдана до фабрикацијом путативног, унапред узетог, непропитијућег и очигледног, јединства Запада, које маскира историографску фактографију његовог мењања и ширења у последњих двеста година. Он је, са једне стране, постао субјект који је конструисан/унификован/униформисан као дискурс, али, са друге стране, и објект који је дискурзивно конституисан, синоним за регионе, заједнице и људе који су културно, политички или економски супериорнији у односу на друге регионе, заједнице и људе.³⁵ Запад не само да је кластер одређених специфичних квалитета типа географског подручја, идентитета, стила, етноса или тржишта, он се ауто-декларише и као одбацивање било каквог ограничавања, то јест преко трансцедирања свих потенцијалних партикуларизација. Одбијајући идентификовање или признавање од стране других, Запад се налази у перпетуираном процесу контролисаних метаморфоза, самогенерисаних (ре)кодификација значењских матрица онога што јесте или хоће да буде, обезбеђујући тако себи универзалну позицију/улогу онога који пре идентификује или признаје, него што је идентификован или признат.

Уважавајући претходно, рецимо да Едвард Саид своје антологијско дело Оријентализам (*Orientalism*) започиње начелном констатацијом да Оријент није унапред дати/затечени природни

34) Naoki Sakai, *Translation and Subjectivity: On Japan and Cultural Nationalism*, нав. дело, стр 153-177.

35) Исто, стр. 154.

феномен, већ да је дискурзивно дизајниран/конструисан, то јест „оријентализован”, да је генуинитетни имагинаријум, скуп или мрежа као по правилу ригидно догматизованих идеја, то јест доктрина са ауторитативним језиком, граматиком и историјом.³⁶ Ради се мање о неком просторном оквиру, већ је у оптицају једна хеуристичка/логичка/когнитивна формула, то јест начин сазнавања, једна *episteme* (ἐπιστήμη), којој је инхерентно да властите норме, протоколе и правила намеће као ексклузивне/ортодоксне/неприкосновене критеријуме истине и објективности, знање је тако постало идеолошки комплемент колонијалној моћи. Ово никако не значи да се дискурзивна схема Оријентализма аутоматски може транспоновати у дискурзивну схему Балканизма, као што је потпуно немогуће конституисати Балканизам априорном ампултацијом Оријентализма. Било како било, Балкан као „буре барута”, троп са почетка двадесетог века, као стање/процес радикалне политичке фрагментације/парцијализације/стратификације и следствене антагонизације и конфронтације, али и опскурнији пежоративни термин „балканизације”, значењски инаугурисан после Првог и Другог балканског рата (1912–1913) као синоним за примитивно/нецивилизовано/деволуцијско, су два најфреквентнија дискурса, мета-наратива, метафоре, алегорије, стереотипа/клишеа, кода или алгоритма империјалне Окциденталне геополитичке стратегије/парадигме монохроматског представљања или „система представљања” путем којих се једно подручје, један спацијални/територијални/географски појам културно-политичко-семиотички креирао, есенцијализовао, хомогенизовао, објективизовао, клишеизирао, текстуализовао и, доста дуго, (само)разумевао и којим се на тај начин хегемону доминирало и дириговало као једним хетерономним/хијерархизованим духовним профилом, „погледом на свет”, стандардом, мустром или начином „здраворазумског/свакидашњег” сазнавања, мишљења и расуђивања.³⁷

Милица Бакић-Хејден (*Milica Bakic-Hayden*) и Роберт Хејден (*Robert Hayden*) сматрају да лингвистичке структуре колонијалне политичке и економске субординације не ишчезавају са

36) Edward Said, *Orientalism*, нав. дело.

37) Frederic Kovacs, *The Untamed Balkans*, Modern Age Books, New York, 1941, стр. 39; Hans Gunter Brauch, “Confidence-Building Measures in the Balkans and the Eastern Mediterranean”, in: *South-Eastern Europe After Tito: A Powder-Keg for the 1980s?* (eds. David Carlton, Carlo Schaerf), Macmillan Press, London, 1983, стр. 75; Milica Bakic-Hayden, “Nesting Orientalisms: The Case of Former Yugoslavia”, *Slavic Review*, 54(4), 1995, стр. 920-921; Tom Gallagher, *Outcast Europe: The Balkans, 1789-1989 – From the Ottomans to Milomevis*, Routledge, London, 2001, стр. 2; Adrian Cioroianu, “The Impossible Escape: Romanians and the Balkans”, in: *Balkan as Metaphor: Between Globalization and Fragmentation* (eds. Dusan Bjelic, Obrad Savic), The MIT Press, Cambridge, 2002, стр. 212.; Vesna Goldsworthy, *Inventing Ruritania: The Imperialism of the Imagination*, Yale University

њеним институционалним претпоставкама, већ да, у пост-колонијалној констелацији, постају „акцептирани” дискурси моћи. Не само да је оријенталистички вокабулар колонијални реторски вектор супресије Истока од стране Запада, већ је и хегемонистички пројект симбиотички инсталиран и интернализован од стране оних за чију је контролу и намењен.³⁸ Када је у фокусу Балкан, у игри су оријенталистичке варијације,³⁹ феномен „гнездећег оријентализма”,⁴⁰ репродуковања, перпетуирања или мултипликовања, то јест рекурзије или фрактализације, алегорије/корелације „манихејског дуализма” бинома Европа-Балкан као аутентичног кода пост-колонијалности.⁴¹ Дакле, оваква интерпретација не само да пресупонира оријенталистички мета-наратив у контекстима који нису обележени класичним колонијалним искуством/структуром, већ подразумева и интра-спацијално, градирајуће кодирање оријенталистичке бифуркације. Тако је за Запад Азија више Исток или Друго од Источне Европе, за Источну Европу је Балкан „најисточнији”/„суперлативни” Исток, док свака Балканска држава, опет, има властити градијент „оријентализације”/“истернизације”. Не само да су балканске земље једна другој екстремни/ултра „Балкан/Оријент/Други”, поље декларативне, јавно промовисане, оријентализације и дискриминације, већ се стигматизација/етикетирање одвија и на нивоу унутрашње ауто-расистичке/ауто-шовинистич-

---

Press, New Haven, 1998, стр. 4; Edward Said, *Orientalism*, нав. дело, стр. 202-203; Maria Todorova, *Imagining the Balkans*, Oxford University Press, Oxford, (2009 [1997]), стр. 3; Ion Grumeza, *The Roots of Balkanization: Eastern Europe C. E. 500-1500*, University Press of America, Lanham, 2010, стр. v; Ljiljana Saric, Andreas Musloff, Stefan Manz, Ingird Hudabiunigg, “Introduction”, in: *Contesting Europe's Eastern Rim: Cultural Identities in Public Discourse* (eds. Ljiljana Saric, Andreas Musloff, Stefan Manz, Ingird Hudabiunigg), Multilingual Matters, Bristol, 2010, стр. xvi; и Sanja Lazarevic Radak, *Otkrivanje Balkana*, Mali Nemo, Pančevo, 2013, стр. 12-13.

- 38) Milica Bakic-Hayden, Robert Hayden, “Orientalist Variations on the Theme ‘Balkans’: Symbolic Geography in Recent Yugoslav Cultural Politics”, *Slavic Review*, 51(1), 1992, стр. 2.
- 39) Види Milica Bakic-Hayden, *Varijacije na temu Balkan*, Institut za filozofiju i društvenu teoriju i Filip Višnjić, Beograd, 2006.
- 40) Milica Bakic-Hayden, “Nesting Orientalisms: The Case of Former Yugoslavia”, нав. дело, стр. 917-931.
- 41) Фразеолошки/колоквијално посматрано, манихеизам, назив учења древне хришћанско-паганске секте, упућује на симплификовану ситуацију супротстављања двеју дијаметрално супротних агенди/опција (Nicholas Baker-Brian, *Manichaeism: An Ancient Faith Rediscovered*, T&T Clark International, London, 2011, стр. 1). Алегорија „манихејски дуализам” изражава империјалистички/колонијалистички како образац моћи тако и когнитивну мапу базиране на међусобно заменивим бинарним супротностима типа: белци/црнци, добро/лоше, супериорност/инфериорност, цивилизација/варварство, интелигенција/емоције, рационалност/сензуалност, сопство/другост или субјект/објект; феноменолошке, физичке, потенцијално „неутралне”, разлике се подижу на ниво метафизичких разлика и прожимају све аспекте империјалистичког менталитета/карактера (Abdul JanMohamed, “The Economy of Manichean Allegory: The Function of Racial Difference in Colonialist Literature”, *Critical Inquiry*, 12(1), 1985, стр. 61, 63).

ке⁴² културе сваке од њих, наративни „Балкански вирус” је пандемијске природе.

Мање или више, претходно имплицира, потребу за неким трансцеденталним/метатекстом Балкана, за стратешком инвенцијом неког субалтеризованог, фалсификованог балканског етничко-расно-културног типа, менталитета, карактера, топоса или идентитета, неког „холограмског” *homo balkanicus-a*: без обзира да ли Балкан заиста постоји и како је дискурзивно елабориран, нужно је да буде „(ре)измишљен и наративно (ре)балканизован”, репрезентација његовог историјског наслеђа је, у најмању руку, важна колико и само, какво год, историјско наслеђе. На тој равни, Балкан је бивалентан/бифокалан, јер располаже са две подједнако проблематичне и контрадикторне перспективе. Екстерно, он је културна „Прокрустова постеља”: наметнути/фабриковани/фалсификовани комплекс или блок унифицираних/изоморфних конфликтних балканских држава и цивилизацијски „рудиментарних” балканских друштава и етницитета, произвољно импутираних или ампутираних маргинализујућих квалитета потпуно „хомомеричних” за евроцентричну (пост-)империјалну пројекцију/креацију. Интерно, он је дискурзивна формација, кластер ригорозно перпетуираних, дисјунктивних, антитетичних и антагонистичких идентитетских наратива потпуно невидљивих за (пост-)колонијални вектор/перспективу/вортекс апсорбовања или асимиловања. Балкан је тако дискурзивно и видљив и невидљив, и присутан и одсутан, и прихваћен и одбачен, и активан и деактиван, и „фасада” и „арматура”. Он је про-онтолошки дискурс симултане истости и диференцираности.⁴³

Одбацивање пост-колонијалне синтагме „провинцијализације/децентрирања Европе”, због „фактички” спацијализованог Балкана-у-Европи, Балкана као интегралног дела Европе, дискутабилно пренебрегавање интерпретације Европе попут дубински интернализоване, инсталиране или угравиране имагинарне формуле која стереотипизује/есенцијализује/објективизује/клишеизује европско промишљање политичке модернизације, ипак, оставља могућност и за Балкан-ван-Европе.⁴⁴ Тај Балкан-ван-Европе, наравно, псеудо-хеуристичког статуса „полу-колоније”, није продукт

42) Ana Russell-Omaljev, *Divided we Stand: Discourses on Identity in 'First' and 'Other' Serbia*, Ibidem-Verlag, Stuttgart, 2016, стр. 209-221.

43) Упореди са Katherine Elizabeth Fleming, “Orientalism, the Balkans and Balkan Historiography”, *American Historical Review*, 105(4), 2000, стр. 1219.

44) Dipesh Chakrabarty, *Provincialising Europe: Postcolonial Thought and Historical Difference*, Princeton University Press, Princeton, 2000, стр. 3-4.; и Maria Todorova, *Imagining the Balkans*, нав. дело, стр. 17.

просторног спецификавања, он је заправо само-прокламована и само-форсирана сфера аутономије, само-освешћеност и само-афирмација лиминалне/транзиторне/конвертујуће посебности са значајним херменеутичким импликацијама. У том смислу, дискурсу истости и различитости је додат и дискурс двосмислености. Мета-наратив балканизма није само о екстерној истости у форсираној идентитетској различитости (сви на Балкану су исти, макар у жељи да буду различити) и интерној различитости у стратегијској идентитетској истости (сви на Балкану су различити, макар у жељи да не буду исти), он је и интринзично нестабилан, идентитетски флуидан/мутабилан, више о (европско-метрополском) идентитетском/културном амбигвитету него о (европско-метрополској) идентитетској/културној контрапозицији. У том смислу, остављајући по страни екстерни ракурс Европе као универзума заснованог на оријенталистичком/пост-колонијалном вокабулару, као што је то већ напоменуто, балканизација се може перципирати и преко интерног ракурса „чврсто” дистанцираних плуриверзума паралелних самодовољних пројеката/програма/платформи/имагинаријума о томе како сваки Балкан има свој гетоизирани Балкан/периферију, али и своју засебно интерпретирану Европу/метрополу, као и преко комплексног холистичког мултиверзума, једне интерпретативно генерисане европске стварности сачињене од конвергентних или дивергентних пројеката/програма/платформи/имагинаријума о „мекој” логици путем које различити Балкани коегзистирају у једној Европи/метрополи.

Марија Тодорова (*Maria Todorova*) проучавање Балкана *per se*, именујући га као Балканизам, класификује као засебну дисциплину, као аутентичну историјску ситуацију/контекст која инкорпорира изучавање дискурзивних пресупозиција/премиса на којима почива било које знање о Балкану као ентитету, то јест о разумевању Балкана саобразно специфичном концептуалном/генеалошком „амалгаму” истовремених/преклапајућих или сепаратисаних/секвенцијалних историјских периода, традиција и наслеђа.⁴⁵ Насупрот Саидове евалуације властитог текста Оријентализма као универзалне критичке перспективе усмерене на интелектуалну квинтесенцију Запада преко драматуршке подлоге која у крајњем исходу/инстанци води ка дилуцији идентитетских разлика, ка култивисању не/анти-тотализујуће и не/анти-системске, то јест де-

45) Maria Todorova, “The Balkans: From Discovery to Invention”, *Slavic Review*, 53(2), 1994, стр. 454; и Maria Todorova, “Balkanism and Postcolonialism, or On the Beauty of the Airplane View”, in: *In Marx's Shadow: Knowledge, Power, and Intellectuals in Eastern Europe and Russia* (eds. Costica Bradatan, Serguei Oushakine), Lexington Books, Plymouth, 2010, стр. 184-185.

центриране/деметрополизоване, освешћености, која може бити интегрисана у капиталистичку модерност,⁴⁶ полазишна тачка Тодорове сугерише афирмацију конститутивних разлика и парадокса као пресудних фактора за репрезентацију Балкана као импутиране лиминалне/транзиторне двосмислености (варијације унутар Западног типа), насупротив импутиране, аналитички заострене, али, у крајњој „мета-инстанци“ превладиве, саидовски идентификоване типске биполарне диспаратности Запада и Оријента.

Когнитивна/спекулативна архитектура Балкана је, дакле, уникатни мета-нарратив/дискурс, која се на нивоу изучавања не може модерирати/редуковати ни на подврсту, модус или субкатоорију Оријентализма, ни на текстуалну „мутацију“ оријенталистичких/пост-колонијалистичких реторских формула. Балканизам може интерферирати са Оријентализмом само преко „начелне“ конвергенције између било ког мета-нарратива/мета-дискурса моћи, нпр. језика модернизације, прогреса, цивилизације, расе, етницитета, или религије.⁴⁷ Ипак, насупротив стриктном и непомирљивом одвајању од Оријентализма, Тодорова, заправо, пледира за афирмацију/апологију Балканизма на основу његове концептуално-аналитичке дистингвираности довољне за аутономно конституисање оригиналне дисциплине са диференцираним истраживачким оквиром и агендом.⁴⁸ Међутим, због онтологизирајућег апострофирања западне аверзије/ресантимана према некомплетном сопству Балкана, то јест према балканској хибридности и монгрелизацији, Мери Нојбургер (*Mary Neuberger*), ипак, држи да је гледиште Марије Тодорове обележено како пуном сегрегацијом Балканизма тако и ставом о његовој већој штетности од Оријентализма.⁴⁹ Сагласно њеном пост-колонијалном приступу, хибридность и монгрелизација, као битна обележја екстерне и интерне перцепције онтолошког и метафоричког Балкана, нису узајамно искључујући већ, напротив узајамно оснажујући.

Истраживачка партикуларност Балканизма, то јест Балкана као засебног спацијалног, културног и политичког ентитета, претпоставља обједињавање различитих елемената, попут: (1) недостатка недвосмисленог колонијалног наслеђа, колонизатора и колонизованих, то јест неспорних хегемонијских културних елемената

46) Edward Said, "Orientalism Reconsidered", *Cultural Critique*, 1, 1985, стр. 105-106; и Edward Said, *Orientalism*, нав. дело, стр. 339.

47) Maria Todorova, *Imagining the Balkans*, нав. дело, стр. 11.

48) Maria Todorova, "Balkanism and Postcolonialism, or On the Beauty of the Airplane View", нав. дело, стр. 191-192, fn. 4.

49) Mary Neuberger, *The Orient Within: Muslim Minorities and the Negotiation of Nationhood in Modern Bulgaria*, Cornell University Press, Ithaca, 2004, стр. 5.

колонизатора (отклон према Отоманској и Хабзбуршкој империји као касним колонијалним империјама), али и академског интересовања, литературе и знања пропорционалних онима која се баве и тичу Оријентализма (интелектуална фокусираност/откриће Балкана датира тек од краја осамнаестог века и донедавно, двадесетих година прошлог века је била материјализована углавном путописном литературом/жанром авантуристичке или класично-путописне провенијенције); (2) трипартитне конфесионалне поставке која, дакле, не обухвата само дискрепанце на релацији хришћани-муслимани, већ и диференцирање/фрактуре на релацији православље-католичанство; (3) конкретности, бруталности и сиромаштва Балкана наспрам етеричности, раскошности и егзотичности апстрактног Оријента (за разлику од екстатично-корибантске природе Оријента, Балкан је у својим најпозитивнијим интерпретацијама својеврстан повратак једноставности и базичним инстинктима/импулсима Природе или далеки наговештај суптилности Оријента, отуда *Lux Balcanica est umbra Orientis*, то јест Балканско светло је оријентална сенка); (4) различите ендogene/егзogene евалуације геополитичког/геостратешког значаја Балкана сепаратне у односу на Оријент; или (5) постојања више различитих балканских само-идентитета утемељих на бескопромисној/„инкапсулираној” балканској перцепцији Оријента као дефинитивног Другог.⁵⁰

У балканском случају, политичко није нужно садржај већ и сам метод репрезентације, политичка диференцијација се не поклапа са методолошком диференцијацијом.⁵¹ Претходно имплицира да и дискурзивно уједначена, децентрирана/деметрополизована уједињујућа освешћеност не искључује нужно оријентализам, да може резултовати реификацијом етничитета и заједничке културе на рачун занемаривања, рецимо, класних или полних елемената у односу на репрезентативни комплекс, али и генерисањем нових маргина и периферија у смеру како проевропског диктата, тако и форсирања националне моћи, те да се, консеквентно, фундаментализам, петрификација и хомогенизација тога ранга морају одбацити у корист потпуне и до краја изведене епистемолошки димензиониране историчности у смислу контингенције/ситуације/контекста.⁵² Другим речима, без обзира на то што је постмодерно доживљавање

50) Maria Todorova, “The Balkans: From Discovery to Invention”, нав. дело, стр. 455; и Maria Todorova, *Imagining the Balkans*, нав. дело, стр. 11-20, 62.

51) Dusan Bjelic, “Introduction: Blowing Up the Bridge”, in: *Balkan as Metaphor: Between Globalization and Fragmentation* (eds. Dusan Bjelic, Obrad Savic), The MIT Press, Cambridge, 2002, стр. 5.

52) Упореди са Arif Dirlik, *The Postcolonial Aura: Third World Criticism in the Age of Global Capitalism*, нав. дело, стр. 12; и Aijaz Ahmad, *In Theory: Classes, Nations, Literatures*, Verso, London, 1992, стр. 172, 184.

света инхерентно хибридно, преклапајуће и интерпенетрирајуће, треба избећи могућност да деколонизована култура постане унивокални/моносемични реторски програм, да преузме хегемонијске функције напушеног империјалног културног кодирања.

Весна Голдсворти (*Vesna Goldsworthy*), анализирајући случај Велике Британије преко обухватања широке жанровске палетене енглеске литературе од дела романтизма, па све до хорор-романа и путописа, полази од премисе да се, без обзира на одсуство стварне, то јест традиционално-економске, колонијалне балканске „конквисте”, карактеристичне за отоманску владавину, Окцидентално империјално освајање региона реализовало преко културно-текстуалног експлоатисања Балкана као алтеритетног ресурса литерарно-забавних индустрија. Балканска перспектива овог ранга постаје специфична идентитетска парадигма, граматика или „семантема”.⁵³ У том смислу, употребљено је субмисивно наративно кодификовање, то јест текстуални инструментаријуми или репертоари, зарад успостављања „анастатичког” (ауто-)дијалога суперпозициониране/превалентне империјалне културе, пре свега, са самом собом. Ради се о имагинативном, метафоричко-фигуралном и/или стилском колонизовању и следственој текстуалној пракси који, формулисањем нових идејних алгоритама/кодова/сценографија, реконфигуришу затечене обрасце мишљења и, тако, перформативно отварају простор за „најдиректније” утицање на стварност, о методолошко-епистемолошком обрасцу/поступку који је универзално применљив, али који је на Балкану екстремно/фронтално уочљив због дефицита конвенцијалног/класичног/конкретног империјализма.⁵⁴ Притом, Истина о Балкану осцилира у зависности од броја оних који желе да своје перспективе пласирају као унисоно/униформно истините, те је „алеаторна” и „апостолска”, па једино што се у таквој интерпретативној коњункцији чини делотворним је усредсређеност на имаголошку флексибилност/динамику метаморфозирајућих, али и клишеизираних, перспектива и визија у разумевању/презентацији истинитости.

Указујући на то да Саид никада колонијализам не представља као чисту ноуменолошку позицију, већ као „конкременталну” интеракцију између интелектуално-духовне мустре и политичког и економског, то јест империјалног, система/структуре доминације, владавине или експлоатације, као формативну материјалну компоненту европске културе, Катарина Флеминг (*Katherine Fleming*)

53) Vesna Goldsworthy, *Inventing Ruritania: The Imperialism of the Imagination*, нав. дело, стр. х, 2.

54) Исто, стр. 211.

иманентно критикује Голдсвортијеву због претеране/субверзивне аргументационе упућености на Саида.⁵⁵ Наиме, док код Саида матрица репрезентације подразумева перманентну конверзациону интерпенетрацију са империјалном структуром/апаратусом, код Голдсвортијеве матрица репрезентације је *per se* империјална структура/апаратус/диспозитив. То, наравно, никако не значи да је империјална имагинација пука империјална делузија или провинцијална конфабулација. Поновимо још једном, перцепција Балкана као Балкана је директна последица двеста година дуге историје колонијалног/империјалног ангажмана Запада на његовој како имагинацији тако и инвенцији, на сталном продуковању његове контролисане типолошке духовне субалтернације, те политичке, културне и економске минорности.

Чак и данас када је у оптицају покушај вредносног рекодификација, конотативно „неутралнијег”, то јест „политички индиферентнијег, коректнијег или изнијансиранијег”, форсирања наративне стратегије Југоисточне Европе, компромитујућа/деградирajuћа, условно речено, пост-колонијална семантичка зона није потпуно избегнута, то јест анихилирана. У оптицају је својеврсни процес ребалканизације, никада у потпуности до краја окончане дебалканизације, појма Југоисточне Европе. Укратко, не само да је Балкан балканизован, већ се то десило и са академском, али и колоквијалном, екскулпацијом појма Југоисточне Европе, можда највише видљивом преко увођења крајње проблематичног концепта „Западног Балкана”. Било би, дакле, погрешно помислити да је ребалканизација само неки неадекватно спроведени симболички протокол/поступак/платформа просветитељске дебалканизације, то јест европеизације. Заправо, наратив саме дебалканизације/европеизације је, симултано, продуковао и ребалканизацију, јер је наново пласирала биномску/бифокалну поларизацију као услов и последицу своје дискурзивне униполарне/монофокалне „мисије”. По Ендрјуу Хемонду (*Andrew Hammond*), можемо говорити о два начина анализирања односа Балкана и Запада, водећи рачуна о томе да је у оптицају англо-амерички имагинаријум/перспектива/контекст онога што чини Западну цивилизацију: (1) преко употребе знања и моћи, те система/апаратуса контроле и дисциплиновања базираних на и омогућених преко оптике Западног цивилизацијског блока; и (2) преко опсервације узајамно оснажујућих/испреплетаних/интерактивних дискурса, дискурзивног мозаика/кластера сачињеног како од про-Западне перцепције и аутохтоних, балканских концеп-

55) Katherine Elizabeth Fleming, “Orientalism, the Balkans and Balkan Historiography”, нав. дело, стр. 1223.

туализација самопредстављања, тако и од балканске репрезентације Запада и западне композиције самоперцепције.⁵⁶ Не само да је Балкан представљао „окцидентални” алгоритам/протокол, већ је и про-активно интензификовао/афирмисао идентитет Запада.

Summa summarum, Балкану се, дакле, може прићи из две теоријско-методолошке перспективе: „ортодоксно” онтолошке, коју можемо да означимо и као генеалошку, перспективу историјских наслеђа, и „хетеродоксно” фигуративне (преко метафоричке, алегоричке, персонификујуће, металептичке, параболне, синегдохичне, метонимијске или неке друге фигуративне компоненте/функције зависне од интерпретаторовог ракурса), коју можемо да означимо и као перспективу пост-колонијалне културне хегемоније. Прву перспективу најбоље изражава поставка Марије Тодорове,⁵⁷ која претпоставља да ако Балкан елаборирамо из ракурса дистинктивних, нехомогенизованих и неесенцијализованих, преклапајућих историјских наслеђа (византијског, хабзбуршког, отоманског или социјалистичко-комунистичког), то имплицира да са њиховом ишчезавањем, постепеном процесуалном трансмутацијом (без обзира на трајање), долази до интегрисања са европским институционалним устројством/предлошком, који се показује као вишеслојни дискурзивни „палимпсест” сачињен од различито формулисаних ентитета. У том случају, „балканизација Балкана” нужно губи свој садржај, долази до његове трајне еклипсе, демонтаже или екстинкције. Притом, Тодорова тврди да се Отоманска и Хабзбуршка империје не могу сматрати колонијалним силама због непостојања (1) институционално-правне дискрепанце између метрополе и периферије; (2) стабилних/изолованих ентитета који су колонизовани; (3) цивилизацијско-просветитељске мисије; и (4) хегемонијског културног седимента у колонизованим друштвима.⁵⁸

Када расправљамо другу перспективу, онда се прво мора узети у обзир да она настаје као израз незадовољства мета-наративним матрицама и теоријским моделима парадигми модернизације, развоја и светско-системског приступа, као заокрет од социолошки/економски поентираних анализа ка културним/семиотичким/дискурзивним/наративним, може се рећи, пост-структуралним/пост-модерним аналитичким фокусима инсталирања, реинстали-

56) Andrew Hammond, “Introduction”, in: *The Balkans and the West: Constructing the European Other, 1945–2003* (ed. Andrew Hammond), Routledge, London, 2004, стр. xi–xxiii.

57) Види Maria Todorova, “The Balkans: From Discovery to Invention”, нав. дело, стр. 453–482; Maria Todorova, *Imagining the Balkans*, нав. дело; и Maria Todorova, “Balkanism and Postcolonialism, or On the Beauty of the Airplane View”, нав. дело, стр. 175–197.

58) Maria Todorova, *Imagining the Balkans*, нав. дело, стр. 195; и Maria Todorova, “Balkanism and Postcolonialism, or On the Beauty of the Airplane View”, нав. дело, стр. 179.

рања и деинсталирања моћи.⁵⁹ Остављајући по страни, али не занемарујући, дискутабилну веродостојност сталног корпуса примедби које се тичу односа између емпиризма/позитивизма/фактографије/материјализма, са једне стране, и дискурса/наратива/културе/симболичког поретка, са друге стране, јер у најмању руку пост-колонијална парадигма реформулише начине академске интерпенетрације социјалних и економских параметара и нових естетских/уметничких форми, дискурзивних историја, имагинаријума простора, наративних про-онтолошких идентитета и/или епистемолошких проблема, за пост-колонијализам се може рећи да је мета-наративна перцептивна формација. Али, његова мета-наративност је стратегијске аргументационе провенијенције, она постоји да би се обезбедио критички ракурс, да би се отворио простор за плуралност/полисемичност, за дијалог чији исход треба да рефлектује „детронизацију“ ексклузивности агенције субалтерних од стране супериорних група, то јест прибављање моћи за њихову само-репрезентацију.

У том смислу, за пропитивање Балкана је важан концепт атопије. Атопија може да се разуме као аномалично место које не може да се лоцира али које постоји, субјективно кодификовано/егзистирајуће „нигде место“ без суверених граница и простора, као варијацију на тему фукоовски схваћене хетеротопије.⁶⁰ Ради се о виртуелном месту које је замисливо као територија, али није утопијске, дистопијске или чисто дискурзивне природе. Иако историјски генерисано, стање пост-колонијалне периферијалности/маргиналности продукује атопију као означитеља у метафорама и наративима, нигде постаје естетизована/поетизована политичка територија.⁶¹ Тако, неодредљиви/неухватљиви Балкан може бити свугде и нигде, на западу, истоку, па и у самој метафоричкој престоници Европе које, заправо, и нема – Бриселу.⁶² Атопијски Балкан је тополошки простор који се по потреби може „ендогено/егзогено“ активирати или деактивирати, сужавати или проширивати, али се никако не може „избрисати“ или редуковати на један сет значења и на једном за свагда дату, фиксирану територијалност. У том

59) Ania Loomba, Suvir Kaul, Matti Bunzl, Antoinette Burton, Jed Esty “Beyond What? An Introduction”, in: *Postcolonial Studies and Beyond* (eds. Ania Loomba, Suvir Kaul, Matti Bunzl, Antoinette Burton, Jed Esty), Duke University Press, Durham, 2005, стр. 34.

60) О утопији, дистопији, хетеротопији, и границама више види у: Djordje Stojanovic, “Space, Territory and Sovereignty: Critical Analysis of Concepts”, *Nagoya University Journal of Law and Politics*, 275, 2017, стр. 111-185; и Djordje Stojanovic, “Post-modern Metamorphosis of Limological Discourses: From “Natural” Borders to Borderscapes”, *Nagoya University Journal of Law and Politics*, 276, 2018, стр. 97-161.

61) Richard Robinson, *Narratives of the European Border: A History of Nowhere*, Palgrave Macmillan, New York, 2007, стр. 7, 162.

62) Vesna Goldsworthy, “Black Lamb and Grey Falcon: Rebecca West’s Journey through the Balkans”, *Women: A Cultural Review*, 18(1), 1997, стр. 1-11.

смислу, метафора Балкана као „моста између Истока и Запада” је крајње дискутабилна, јер је његова позиција неутврдљива: не само да се често не зна где су „обале”, него са једне стране може бити „мост”, а са друге „зид” и *vice versa*.

ЗАКЉУЧАК

Наизглед сасвим легитимно, академски темат Балкана може бити детектован/декодиран/истражен у метрополизованом прагматично-просветитељском интелектуалном кључу позитивистичко-емпиристичке методолошке провенијенције, преко настојања да се каузално истраже, избегну или превенирају социјално-политичко-економске хаотичности, турбуленције и аберације, које га, мање или више, стално обележавају, а циклично ескалирају у „панично-драматичном” маниру. Међутим, утилитарност естаблиране западно-научне рационалности тога ранга, изгледа као инсуфицијентна и некомплетна за његову потпуну опсервацију/елаборацију. Са једне стране, идеја да се Балкан може ректифицивати/редиговати попут неког фелеричног „социјалног механизма”/текста, наводно, вредносно неутралним, универзалним и ахисторичним просветитељским идеалима, то јест научно-методолошки верификованим процедурама, инструментима или, чак, „инжењерингом”, пренебрегава чињеницу да се у самом генотипу тако схваћених мера/знања/рационалности налази коруптивни мета-наративни „хромозом”. Ради се о фукоовској дискурзивној инстанци која, парадоксално, увек изнова генерише балканску неразвијеност, заосталост, апструзност, лиминалност или Другост да би је научно кориговала/реформисала или је, пак, научно коригује/реформише да би идентификовала узалудност таквих покушаја. Другим речима, да би научне интервенције биле делотворне балканске социјално-политичко-економско-културне „механизме”/текстове не би требало кориговати, они морају бити диктирани: прво, анатомизовани/декомпоновани/дезинтегрисани, а онда, са тим истим распакованим/демонтираним културним фрагментима, замењени/ремонтирани потпуно новим склоповима/односима проистеклим на супрематiji евроцентричних/просветитељских резона, метода и принципа. Тако позиционирано питање доминације и моћи се, на пример, манифестује транслацијом језичке логике/геополитике/скрипта/алгоритма/граматике Балкана са „сублимиранијом” језичком логиком/геополитиком/алгоритмом/граматиком Југоисточне Европе и „бруталнијом” логиком/геополитиком/алгоритмом/граматиком Западног Балкана.

Балкан, дакле, није искључиво лиминални геополитички ентитет већ и хибридни троп/култура: пре балканске политике „топографске” граничне геометрије, ми морамо размотрити политику његовог контролисаног сазнавања путем перманентног лоцирања, дислоцирања и релоцирања „тополошких” маркера хетеротопијских и/или атопијских реторских „произвољности” и стилова. Ради се о релационом простору-времену Балкана, отвореном за различито нелинеарно, као и симулакрумско, (ре)комбиновање картографско-спацијалних координата и историјско-временских интервала/секвенци. Шта Балкан као знак/симбол/икона/индекс јесте зависиће од актера/наратора дискурса који га ишчитавају/учитавају преко партикуларних и неконсекутивних историјских констелација и значења. Било би погрешно помислити да компликована деридијански постављена деконструктивистичка агенда, која одбацује једнодимензионални/моносемични однос између означитеља и означеног, има једно камуфлирано про-онтолошко псеудологијско ограничење. Наиме, Балкан јесте значењски сведен/диригован европски заданим маневарским простором кодификовања: евроцентричним мета-наративним/дискурзивним инскрипцијама, адскрипцијама, проскрипцијама и прескрипцијама; али, симултано, преко процеса пост-колонијалне фрактализације, те процеса ауто-шовинизма и ауто-расизма, он не само да репродукује субалтерни положај, већ га по потреби и проширује и сужава, то јест реанимира и амплификује импутирану империјалну супрематију потврђујући и надограђујући (ауто-)репрезентацију Европе као мета-командног културног центра, то јест централне културне осе. Сагласно томе, није проблем у томе да било ко, било када, било шта и било како може изразити/конструисати/естетизовати/рециклирати/рекуперирати Балкан, већ што се за ту сврху инструментализује сам Балкан и што такав пројекат/платформа изражава и резистенцију и реafirмацију пост-колонијалне субординације Балкана. Ствар је у томе да текст/троп/култура пост-колонијалног Балкана буде више оно што би требало објаснити/дефинисати него оно чиме се објашњава/дефинише: више експланандум/дефиниендум него експлананс/дефиниенс.

Конструисани, интелигибилни Балкан као нешто што је увек Друго од онога како га перципирају или како се ауто-перципира, као нечег неухватљивог и различитог од апсолутно спољне и апсолутно унутрашње Европе, се квалификује за лиминални простор који екстерну разлику помера ка интринзичној, интерној логици субмисивне „енкултурације/акултурације”: спољно балканизовање постаје унутрашњи балканизам, спољна идентитетска наметања/

кодификовања постају унутрашњи идентитетски предуслови/кодови. Апсурдно, стратегија резистенције балканизацији постаје стратегија његове афирмације. Чак је и деветнаестовековна прокреација/промоција/иницијација мета-наративног клишеизирања или стереотипизовања текста потиснутог и гетоизованог Балкана била мање ствар географским/политичким границама детерминисаног/фиксираниог региона (све до Берлинског конгреса из 1878. године Балкан се значењски реферирао на Отоманску империју као Европска Турска или Турска у Европи), а више ствар трећег, хетеротопијског, атопијског или простора репрезентације еластичних/варијабилних/флукутирајућих облика и несводивих значења. Да ли је могуће говорити о брисању балканизујућих граница Балкана *in toto*, у ситуацији када се „старо” генеричко наслеђе/кодна шема/репрезентација Балкана као формативног „дивљег/злог/опскурног варваризма” сада мења/рециклира са новим језичким квалификативима/вокабуларом/патологијом нео-расистичке симболичке инстанце Балкана као западно-европског „сиромашног, мусавог и примитивног” Другог (случај ЕУ чланица Бугарске, Хрватске и Румуније)? За очекивати је, дакле, да политике значења Балканизма неће нестати инкорпорирањем Балкана у ЕУ, пре ће изгубити на својој наводној ортодоксности, а добити на културно-симболичкој хибридности. Уважавајући да је Запад само једна од могућих културних мрежа/матрица значења а не мета-мрежа/мета-матрица значења цивилизације *per se*, онолико колико је културна реартикулација пост-колонијалности, са једне стране, исход глобализујућих процеса и отворене конфронтације са евроцентричним вектором (нео)колонијалних прескрипција и проскрипција, толико, са друге, стране нараста потреба за постојаном резистенцијом/колизијом и са (нео)колонијалним ангажманом/текстом/вектором инвазивне америчке моћи.

ЛИТЕРАТУРА

- Стојановић Борђе, „Постмодернизам у друштвеним наукама: стање парадигме.“ *Српска политичка мисао* (посебно издање), бр. 3, 2016, стр. 5-37.
- Стојановић Борђе, „Трактат о постмодернизму, друштву и политици: *Quaecumque ab X dicta essent, commentitia esse.*“ *Српска политичка мисао*, волумен 41(3), 2013, стр. 11-56.
- Ahmad Aijaz, “Jameson’s Rhetoric of Otherness and the National Allegory”, *Social Text*, 17, 1987, стр. 3-25.
- Ahmad Aijaz, *In Theory: Classes, Nations, Literatures*. Verso, London, 1992.

- Ahmad Aijaz, "The Politics of Literary Postcoloniality", *Race & Class*, 36(3), 1995, стр 1-21.
- Alva Jorge Klor de, "The Postcolonization of the (Latin) American Experience: A Reconsideration of Colonialism", in: *After Colonialism: Imperial Histories and Postcolonial Displacements* (ed. Gyan Prakash), Princeton University Press, Princeton, 1995, стр. 241-279.
- Appiah Kwame Anthony, "Is the Post- in Postmodernism the Post- in Postcolonial?" *Critical Inquiry*, 17(2), 1991, стр. 336-357.
- Ashcroft Bill, Griffiths Gareth, Tiffin Helen, *The Empire Writes Back: Theory and Practice in Post-colonial Literatures*, Routledge, London, 2002 [1989].
- Ashcroft Bill, Griffiths Gareth, Tiffin Helen, *Postcolonial Studies: The Key Concepts*, 3rd edition. Routledge, London, 2013.
- Baker-Brian Nicholas *Manichaeism: An Ancient Faith Rediscovered*, T&T Clark International, London, 2011.
- Bakic-Hayden Milica, Hayden Robert, "Orientalist Variations on the Theme 'Balkans': Symbolic Geography in Recent Yugoslav Cultural Politics", *Slavic Review*, 51(1), 1992, стр. 1-15.
- Bakic-Hayden Milica, "Nesting Orientalisms: The Case of Former Yugoslavia", *Slavic Review*, 54(4), 1995, стр. 917-931.
- Bakic-Hayden Milica, *Varijacije na temu Balkan*, Institut za filozofiju i društvenu teoriju i Filip Višnjić, Beograd, 2006.
- Benjamin Walter, *Selected Writings*, volume 1, 1913-1926, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, 2002.
- Bhabha Homi, "Signs Taken for Wonders: Questions of Ambivalence and Authority under a Tree outside Delhi, May 1817", *Critical Inquiry*, 12(1), 1985, стр. 144-165.
- Bhabha Homi, *The Location of Culture*, Routledge, New York, 1994.
- Bjelic Dusan, "Introduction: Blowing Up the Bridge", in: *Balkan as Metaphor: Between Globalization and Fragmentation* (eds. Dusan Bjelic, Obrad Savic), The MIT Press, Cambridge, 2002, стр. 1-23.
- Brauch Hans Gunter, "Confidence-Building Measures in the Balkans and the Eastern Mediterranean", in: *South-Eastern Europe After Tito: A Powder-Keg for the 1980s?* (eds. David Carlton, Carlo Schaerf), Macmillan Press, London, 1983, стр. 75-105.
- Chakrabarty Dipesh, *Provincialising Europe: Postcolonial Thought and Historical Difference*, Princeton University Press, Princeton, 2000.
- Cioroianu Adrian, "The Impossible Escape: Romanians and the Balkans", in: *Balkan as Metaphor: Between Globalization and Fragmentation* (eds. Dusan Bjelic, Obrad Savic), The MIT Press, Cambridge, 2002, стр. 209-235.
- Dirlik Arif, "The Postcolonial Aura: Third World Criticism in the Age of Global Capitalism", *Critical Inquiry*, 20(2), 1994, стр. 328-356.
- Dirlik Arif, *The Postcolonial Aura: Third World Criticism in the Age of Global Capitalism*, Westview Press, 1998.

- Fanon Frantz, *Black Skin, White Masks*, Pluto Press, London, (2008 [1952]).
- Fleming Katherine Elizabeth, "Orientalism, the Balkans and Balkan Historiography", *American Historical Review*, 105(4), 2000, стр. 1218-1233.
- Gallagher, Tom *Outcast Europe: The Balkans, 1789-1989 - From the Ottomans to Milomevis*, Routledge, London, 2001.
- Goldsworthy Vesna, "Black Lamb and Grey Falcon: Rebecca West's Journey through the Balkans", *Women: A Cultural Review*, 18(1), 1997, стр. 1-11.
- Goldsworthy Vesna, *Inventing Ruritania: The Imperialism of the Imagination*, Yale University Press, New Haven, 1998.
- Gregory Derek, *The Colonial Present: Afghanistan, Palestine, Iraq*, Blackwell Publishers Ltd, Oxford, 2004.
- Grumeza Ion, *The Roots of Balkanization: Eastern Europe C. E. 500-1500*, University Press of America, Lanham, 2010.
- Guha Ranajit, "On Some Aspects of the Historiography of Colonial India", in: *Selected Subaltern Studies* (eds. Ranajit Guha, Gayatri Chakravorty Spivak), Oxford University Press, Oxford, 1988, стр. 35-44.
- Hammond Andrew, "Introduction", in: *The Balkans and the West: Constructing the European Other, 1945-2003* (ed. Andrew Hammond), Routledge, London, 2004, стр. xi-xxiii.
- Hoare Quentin, Smith Geoffrey Nowell, "Preface", in: *Selections from the Prison Notebooks of Antonio Gramsci* (eds. Quentin Hoare, Geoffrey Nowell Smith), International Publishers, New York, (1991 [1971]), стр. ix-xvii.
- Huggan Graham, *The Postcolonial Exotic: Marketing the Margins*, Routledge, London, 2001.
- Jameson Fredric, *Postmodernism, or, the Cultural Logic of Late Capitalism*, London, Verso, 1991.
- JanMohamed Abdul, "The Economy of Manichean Allegory: The Function of Racial Difference in Colonialist Literature", *Critical Inquiry*, 12(1), 1985, стр. 59-87.
- Kovacs Frederic, *The Untamed Balkans*, Modern Age Books, New York, 1941.
- Lazarevic Radak Sanja, *Otkrivanje Balkana*, Mali Nemo, Pančevo, 2013.
- Loomba Ania, *Colonialism/postcolonialis*, Routledge, New York, 2005.
- Loomba Ania, Kaul Suvir, Bunzl Matti, Burton Antoinette, Esty Jed, "Beyond What? An Introduction", in: *Postcolonial Studies and Beyond* (eds. Ania Loomba, Suvir Kaul, Matti Bunzl, Antoinette Burton, Jed Esty), Duke University Press, Durham, 2005, стр. 1-39.
- Maggio Jay, "Can the Subaltern Be Heard?: Political Theory, Translation, Representation, and Gayatri Chakravorty Spivak", *Alternatives: Global, Local, Political*, 32(4), 2007, стр. 419-433.
- Manuel George, *The Fourth World: An Indian Reality*, Free Press, New York, 1974.
- Morton Stephen, *Gayatri Chakravorty Spivak*, Routledge, London, 2003.

- Neuburger Mary, *The Orient Within: Muslim Minorities and the Negotiation of Nationhood in Modern Bulgaria*, Cornell University Press, Ithaca, 2004.
- Prakash Gyan, "Postcolonial Criticism and Indian Historiography", *Social Text*, 31/32, 1992, стр. 8-19.
- Prakash Gyan, "Subaltern Studies as Postcolonial Criticism", *The American Historical Review*, 99(5), 1994, стр. 1475-1490.
- Robinson Richard, *Narratives of the European Border: A History of Nowhere*, Palgrave Macmillan, New York, 2007.
- Russell-Omaljev Ana, *Divided we Stand: Discourses on Identity in 'First' and 'Other' Serbia*, Ibidem-Verlag, Stuttgart, 2016.
- Said Edward, "Orientalism Reconsidered", *Cultural Critique*, 1, 1985, стр. 89-107.
- Said Edward, *Orientalism*, Penguin Books, London, 2003 [1978].
- Sakai Naoki, *Translation and Subjectivity: On Japan and Cultural Nationalism*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1997.
- Saric Ljiljana, Manz Stefan, Musloff Andreas, Hudabiunigg Ingird, "Introduction", in: *Contesting Europe's Eastern Rim: Cultural Identities in Public Discourse* (eds. Ljiljana Saric, Andreas Musloff, Stefan Manz, Ingird Hudabiunigg), Multilingual Matters, Bristol, 2010, стр. xi-xxiii.
- Seshadori-Crooks Kalpana, "At the Margins of Postcolonial Studies", *A Review of International English Literature*, 26(3), 1995, стр. 47-72.
- Shohat Ella, "Notes on the Post-Colonial", *Social Text*, 31/32, стр. 99-113.
- Slemon Stephen, "The Scramble for Post-colonialism", in: *De-scribing Empire: Post-colonialism and Textuality* (eds. Chris Tiffin, Alan Lawso), Routledge, London, 1994, стр. 15-33.
- Spivak Gayatri Chakravorty, "Three Women's Texts and a Critique of Imperialism", *Critical Inquiry*, 12(1), 1985, стр. 243-261.
- Spivak Gayatri Chakravorty, *In Other Worlds: Essays in Cultural Politics*, Methuen, New York, 1987.
- Spivak Gayatri Chakravorty, "Can the Subaltern Speak?" in: *Marxism and the Interpretation of Culture* (eds. Cary Nelson, Lawrence Grossberg), University of Illinois Press, Chicago, 1988, стр. 271-314.
- Spivak Gayatri Chakravorty, *The post-colonial critic: Interviews, Strategies, Dialogues*, Routledge, New York, 1990.
- Spivak Gayatri Chakravorty, *A Critique of Postcolonial Reason: Toward a History of the Vanishing Present*, Harvard University Press, Cambridge, 1999.
- Spivak, Gayatri Chakravorty *Outside in the Teaching Machine*, Routledge, London, 2009 [1993].
- Stojanovic Djordje, "Space, Territory and Sovereignty: Critical Analysis of Concepts", *Nagoya University Journal of Law and Politics*, 275, 2017, стр. 111-185.

- Stojanovic Djordje, „Post-modern Metamorphosis of Limological Discourses: From “Natural” Borders to Borderscapes“, *Nagoya University Journal of Law and Politics*, 276, 2018, стр. 97-161.
- Todorova Maria, “The Balkans: From Discovery to Invention”, *Slavic Review*, 53(2), 1994, стр. 453-482.
- Todorova Maria, *Imagining the Balkans*, Oxford University Press, Oxford, 2009 [1997].
- Todorova Maria, “Balkanism and Postcolonialism, or On the Beauty of the Airplane View”, in: *In Marx’s Shadow: Knowledge, Power, and Intellectuals in Eastern Europe and Russia* (eds. Costica Bradatan, Serguei Oushakine), Lexington Books, Plymouth, 2010, стр. 175-197.
- Venn, Couze *Occidentalism: Modernity and Subjectivity*, Sage Publications, London, 2000.
- Walia, Shelley *Edward Said and the Writing of History*, Icon Books, Duxford, 2001.

Djordje Stojanovic

POLITICS OF NARRATIVE CONSTRUCTION OF BALKAN AND BALKANISM

Resume

The centrality of the Balkan issue has, during the last thirty years and even before, often been equated with extreme political contexts – armed conflicts. The most common explication of this state of affairs, aside from global international political trends/intereventions is, one-sidedly and shallowly, seen in the alleged inherent aggressive nationalism, historically rooted and/or transferred by the radicalization of the distinction of tribal/national pasts and in the liminal position of the marginalized and minorized Balkans in between the West and the East. It seems as if the Balkans is in some state of “frozen”, never ended or perpetuated identity-profiled disintegration, violence and antagonisms. However, the liminality in understanding the Balkans need not point to marginality and irrelevance of the “Balkan political gloss/scholia”, which indeed, best and most poignantly articulate the overlapping discourses that create and reflect it.

The constructed, intelligible Balkans as something that is always Other than how it is perceived or self-perceived, as something elusive and different from the absolutely external and absolutely internal Europe, qualifies as a liminal space that shifts the internal difference towards the intrinsic, internal logic of submissive “enculturation/ac-culturation”: external Balkanization becomes internal Balkanism, ex-

ternally induced/coded identity becomes internal identity prerequisites/codes. Absurdly enough, the strategy of resistance against Balkanization becomes the strategy of its affirmation. Even the nineteenth century procreation/promotion/ initiation of the meta-narrative clichéing or stereotyping of the text of sidelined and ghettoized Balkans was less the matter of region defined/fixed by geographic/ political borders (until the 1878 Berlin Congress, the Balkans semantically referred to the Ottoman Empire as European Turkey or Turkey in Europe), and more a matter of third, heterotopian, atopian or representational space of elastic/variable/fluctuating forms and irreducible meanings. Is it possible to talk about erasing the Balkanizing borders of the Balkans *in toto*, in a situation when the “old” generic legacy/code scheme/representation of the Balkans as “wild barbarianism” is now replaced/recycled by new linguistic qualifiers/vocabulary/pathology of neo-racist ranking of the Balkans as a West European “poor and primitive” Other (as in the case of EU members Bulgaria, Croatia and Romania)? It is therefore evident that Balkanism will not disappear with the incorporation of the Balkans in the EU, but rather lose in its orthodoxy and gain in cultural hybridity. Respecting the fact that the West is only one of the possible cultural semantic networks/matrices of meaning and not the semantic meta network/meta-matrix of civilization *per se*, as much as the cultural remission of post-coloniality is, on the one hand, an outcome of globalizing processes and open confrontation with the Euro-centric vector of (neo)colonial prescriptions and proscriptions, there is also a growing need on the other for a steady resistance/collision with the (neo)colonial engagement/text of invasive American power.

Keywords: Balkans, Balkanisation, Balkanism, Orientalism, Orientalisation, Post-colonialism

---

* Овај рад је примљен 1. августа 2018. године, а прихваћен на састанку Редакције 13. септембра 2018. године.